

SAHİPLİ KÖPEKLERE GEÇİŞ YÖNTEMLERİ: TÜRKİYE İÇİN BİR ÖNERİ*

Yusuf ŞAHİN¹, Oğuzhan ASLANTÜRK²

Öz

Bu çalışmanın amacı en az on beş bin yıl öncesinde evcilleştirilen, o zamandan bu zamana pek çok konuda insana yardımcı olan ve hatta insanın sadık dostu olarak adlandırılan köpeklerin, son yüzyılda sahipsiz köpeklere dönüşmesiyle ortaya çıkan çeşitli sorunların çözümüne yönelik seçenekleri ortaya çıkarmak, kısaca sahipsiz köpeklerden sahipli köpeklere geçiş aşamasında etkili yöntemlerin neler olabileceğini ifade etmektir. Çalışmada halihazırda sorunun çözümü adına ileri sürülen geçiş yöntemleri önce gruplandırılmış, ardından karşılaştırmalı olarak her bir yöntemin avantajları ve dezavantajları belirtilmiş, sonrasında 2004 yılında yürürlüğe girmiş ve 2021 yılında güncellenmiş olan 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu temelinde oluşturulan geçiş yöntemi üzerinden karşılaştırmalar yapılmıştır. Sonuç kısmında ise Hayvanları Koruma Kanunu kapsamında seçilen yöntemin sorunun çözümü adına ne kadar gerçekçi ve sürdürülebilir olduğu analiz edilmiş, nihayetinde ise alternatif çözüm yolları adına öneride bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: : Sahipsiz Köpekler, Sahipli Köpekler, 5199 Sayılı Hayvanları Koruma Kanunu
JEL Sınıflandırması: I18, K38, Q18

METHODS FOR TRANSITION TO OWNED DOGS: A SUGGESTION FOR TÜRKİYE

Abstract

The aim of this study is to reveal the ways of solving various problems arising from the transformation of dogs, which were domesticated at least fifteen thousand years ago, which have helped humans in many matters since then and have even been called man's loyal friend, into stray dogs in the last century, briefly to express what effective methods can be used in the transition from stray dogs to owned dogs. In the study, the transition methods currently suggested to solve the problem are firstly grouped, then the advantages and disadvantages of each method are comparatively stated, and then comparisons are made based on the transition method created basis of the Animal Protection Law No. 5199, which entered into force in 2004 and was updated in 2021. In the conclusion part, it is analyzed how realistic and sustainable the method chosen within the scope of the Animal Protection Law is for the solution of the problem and ultimately, suggestions are made for alternative solutions.

Keywords: between Stray Dogs, Owned Dogs, By the Law No. 5199 on the Animal Protection Law
JEL Classification: I18, K38, Q18

* Bu çalışma 16-18 Mayıs 2024 tarihleri arasında, Munzur Üniversitesi bünyesinde gerçekleştirilen 24. Uluslararası Kamu Yönetimi Forumu'nda sunulan özet bildirinin geliştirilmiş ve güncellenmiş versiyonudur.

¹ Prof. Dr., Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, e-posta: ysahin28@hotmail.com, ORCID iD: <https://orcid.org/my-orcid?orcid=0000-0002-7744-7113>

² Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-posta: aslanturk@hotmail.com, ORCID iD: <https://orcid.org/my-orcid?orcid=0000-0001-9789-7202>

“Atın tepmezi, itin kapmazı olmaz.”

“Aç köpek fırın deler.”

“Ak köpeğin pamuk pazarına zararı vardır.”

“Köpekler istedi diye atlar ölmez.”

(Atasözü)

1. GİRİŞ

On binlerce yıl öncesinden beri bir şekilde insanlarla birlikte yaşayan köpekler (Darılmaz, 2023: 2) son zamanlarda sıklıkla insan ölümlerine yol açan şiddet haberleriyle gündeme gelmektedir. Üstelik söz konusu şiddetin, basına ve sosyal medyaya taşınamayan kısmı da sürece dahil edildiğinde köpeklerin yol açtıkları şiddetin görünenden daha fazla olduğu varsayılabilir. Bu noktada öncelikle cevaplanması gereken soru şudur: Köpekler niçin yakın zamanda şiddet haberleriyle kamuoyunun gündemine girmiştir? Bu sorunun birbirinden farklı pek çok cevabı olabileceği aşikârdır. Ancak çözüm odaklı iyi bir başlangıç noktası olması adına, denilebilir ki, köpeklerin bugün sorun teşkil etmelerinin en büyük sebebi, sahipsiz köpeklerle ilgili geçmişten gelen ve sağlıklı işleyen/sürdürülen bir rejimin/sistemin olmamasıdır.

En azından geçmişte bir dönem için sorun teşkil etmeyen sokak köpekleri ya da başıboş köpekler yani 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu’nda yer aldığı haliyle “sahipsiz köpekler” modern çağın büyüyen kentlerinde kontrolsüz bir biçimde çoğalıp bulundukları bölgeler için birer tehdit haline gelmişlerdir. Çalışmada bir anlam karmaşasını önlemek adına kısmen tekrara düşme riskini de göze alarak ifade edilirse, “sahipsiz köpekler” kavramı ile kastedilen günlük dildeki başıboş ve sokak köpeği iken “sahipli köpekler” kavramı ile ifade edilemeye çalışılan, sokakta bulunan bir hayvanın o hayvandan (barınma, korunma, beslenme ve sağlık gibi pek çok ihtiyacının karşılanmasından) sorumlu olan bir sahibinin olduğu yani başıboş ve/veya bir sokak köpeği yani sahipsiz olmadığıdır.

Osmanlı Devleti döneminde sahipsiz köpekler “mancacılar” olarak bilinen bir lonca vasıtasıyla (beslenme de dâhil) kontrol altına alınarak sorun olmaktan çıkarılmaya çalışılmıştır. Öyle ki Osmanlı Devleti’ni ziyaret eden Avrupalı seyyahların hemen hepsi, Osmanlı şehirlerindeki köpeklerin insanlarla birlikte sorunsuz yaşadıklarına işaret etmişlerdir (Erdoğan ve Savaş, 2023: 263; Kuzucu, 2023: 64). Bu da Osmanlı Devleti’nde şehirlerde insanlarla köpeklerin birlikte yaşamalarına imkân sağlayan bir sistemin kurulduğuna işaret etmektedir. Günümüzde ise ciddi sayılarda artış gösteren sahipsiz köpeklerin neden oldukları şiddet olaylarından hareketle bu sistemin sürdürülmediği, terk edildiği, günümüze ulaşmadığı ya da benzerleri olsa dahi çözüm adına yetersiz kaldıkları herkesin malûmudur. Peki bu durumun ardında yatan sebep(ler) ne(ler)dir? İlk akla gelen cevap kuşkusuz şehirlerde bulunan sahipsiz köpeklerin sayılarındaki ciddi artıştır. Köpek sayısının büyük oranda artmasının ise; kırdan şehre doğru artan göçler nedeniyle kırsalda yaşayan insan sayısındaki ciddi azalış (genellikle insana bağımlı olarak hayatta kalabilen köpeklerin de insanlarla birlikte göç etmesi), köpeklerin besine kırsal alana nispetle şehirlerde daha kolay ulaşması, sahipsiz köpek nüfusunu kontrol etmekle yükümlü idarelerin görevlerini tam olarak ifa etmemesi gibi pek çok nedeni vardır. Ancak demografik olarak bu vb. etmenlerin hangisinin ne kadar etkili olduğu sorusunun cevabına yönelik bilimsel çalışmalar bulunmamaktadır.

Avrupa ülkelerinin bir bölümünde uzunca bir süredir “sahipsiz köpekler”, “sahipsiz sokak köpekleri” veya “başıboş köpekler” gibi bir sorun kalmamıştır. Zira bu ülkelerde ya evlerde ya da

barınaklarda bakılan ve dolayısıyla sahiplendirilmemiş hiçbir hayvanın kalmayacağı bir sistem³ kurulmuştur. Yani sokakta bir hayvan ve özellikle de bir köpek görüldüğünde ilk akla gelen şey, köpeğin sahibinin de yanında ya da yakınlarda bir yerlerde olduğudur. Bununla birlikte bazen Bulgaristan, Yunanistan, Macaristan, İtalya, Polonya, Romanya, Portekiz, İspanya gibi Avrupa ülkelerinde de sahipsiz köpeklerle ilgili sorunlar yaşanmakta ve Türkiye’dekine benzer tartışmalar devam etmektedir. Dolayısıyla her ne kadar “Avrupa bu işi çözdü” gibi cümleler sıklıkla kullanılsa da Avrupa’nın tamamı için bu durumun geçerli olmadığını belirtmek gerekmektedir.⁴ Öyle ki bugün dahi Avrupa’da (sokağa terk edilmiş hayvanlar da dahil olmak üzere) sokak hayvanı sayısı 100 milyonu bulmaktadır.⁵

Sahipsiz hayvanlara ilişkin olarak bugün Türkiye’de yaşanan tartışmalar, esasında, daha önce de yaşanmıştır. Örneğin, 1910’da İttihat ve Terakki yönetimi tarafından, sayıları 80 bini bulan İstanbul’daki sokak köpekleri toplatılmış, köpeklerin kozmetik sektöründe kullanılması amacıyla önce Fransa’ya satılması gündeme gelmiş, sonrasında bu işten vazgeçilmiş ve nihayetinde toplatılan köpekler “Hayırsız Ada” diye bilinen “Sivri Ada”da ölüme terk edilmiştir (Kuzucu, 2023: 86-89).

Yakın döneme kadar sahipsiz köpekler meselesi adeta el yordamıyla yönetilmeye çalışılmıştır. Konuyu denetim altına almak için ilk kez 2004 yılında 5199 sayılı Hayvan Hakları Kanunu (Hayvanları Koruma Kanunu 2004) çıkarılmıştır. Kanunda “başboş köpek” veya “sokak köpeği” ifadesi yerine “sahipsiz köpekler” ifadesi kullanılmıştır. (Çalışmada özellikle “sahipsiz köpekler” kavramının kullanılmasının sebebi de budur.) Kanunun ve yapılan diğer düzenlemelerin nihai amacı ise sokakta sahipsiz hayvanların olmadığı bir rejim oluşturmaktır. Bugün, sayıları milyonlarla ifade edilen sahipsiz köpeklerin nasıl sahiplendirileceği ve eğer sahiplendirilemeyeceklerse sahipsiz olanların akıbetinin ne olacağı, oldukça önemli bir sorun haline gelmiştir. İlgili Kanun mevcut sahipsiz köpeklerin kısırlaştırılmalarını, işaretlenip kimliklendirilerek kayıt altına alınmalarını (mikroçip uygulamaları, küpeleme)tekrardan alındıkları yere/bölgeye yani sokaklara bırakılmalarını öngörmektedir. Kanun belediyelerin aynı anda ve hızlı bir şekilde bu işlemleri gerçekleştireceklerini, alındıkları yere tekrar bırakılan sahipsiz köpeklerin (zamanla) öleceklerini ve kısırlaştırıldıkları için de çoğalamayacaklarını, dolayısıyla sayılarının azalacağını ve nihayetinde toplam köpek sayısı ile sahipli köpek sayısının eşitleneceğini varsaymıştır.

Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 17 yıl geçmiş olmasına rağmen beklentinin aksine sahipsiz köpek sayıları her geçen gün artmıştır. Sahipsiz köpeklerin sayısının azaltılması konusunda Kanunla yetkilendirilen belediyeler ise sahipsiz köpeklerle mücadele etmek için yeterli kaynakları olmadığından şikâyet etmişlerdir. Bunun üzerine 2021 yılında Kanun revizyona tabi tutulmuş ve belediyelerin bütçe gelirlerinden konuya ilişkin belli bir oranda kaynak ayırmaları zorunlu hale getirilmiştir.⁶

Türkiye’de sadece sahipsiz hayvanlarla ilgili bir sorun olduğu düşünülse de sahipli hayvanlarla ilgili de (sokakların hayvanlara da yönelik tasarımı, evcil hayvan parkı, trafik, temizlik, terk edilmeleri durumunda yapılması gerekenler gibi...) sorunların olduğu unutulmamalıdır. Köpeğini sokağa çıkaranların hangi şartlarda sokakları kullanacakları, örneğin, dışkısını bırakan köpeğin sahibinin ne yapacağı gibi konularda da bir sistemin kurulması gerekmektedir. Benzer sistemler batılı ülkelerin pek çoğunda kurulmuş hatta bazı filmlere bile konu olmuştur. Örneğin parkta tasmalı, iplikli ve ağızlık

³ Avrupa’da evcil hayvanlarla ilgili olarak ortak bir politika oluşturmayı amaçlayan “Evcil Hayvanların Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi” imzalanmış olsa da Sözleşme, her ülkenin kendi koşullarına göre önlem alabileceği şekilde düzenlenmiştir.

⁴ Avrupa tecrübesiyle ilgili detaylı bilgi için bkz. (Ardıç, 2023).

⁵ Detaylı bilgi için bkz. (European Society of Dog and Animal Welfare- European Union [ESDAW-EU] 2014).

⁶ Geçici Madde 4 – (Ek:9/7/2021-7332/16 md.) ...Belediyeler bu madde yürürlüğe girdikten sonra üç yıl süreyle birinci fıkra gereğince hayvan bakımevleri kurmak ve rehabilitasyon işlemlerini gerçekleştirmek için kesinleşmiş en son bütçe gelirlerinin binde beşi oranında kaynak ayırır. Bu oran büyükşehir belediyelerinde binde üç olarak uygulanır. Bu fıkra uyarınca ayrılan ödenekler başka bir amaç için kullanılamaz.

korumalı olarak köpeğini ellerinde dışkı poşetleriyle gezdiren insanların köpeklerinin dışkılarının dışkı poşetiyle alıp çöpe atıldığı sahneler yer verilmiştir. Bu ve benzeri sahnelerin bir nevi kamu spotu gibi olduğu, ayrıca bu uygulamalarla da sokaklarda ve parklarda halk sağlığı sorunlarının bir nebze de olsa önlenmesinin amaçlandığı aşikârdır. Çocuklarıyla birlikte dışarı çıkan insanlara ancak umumi tuvaletleri kullanabilecekleri söyleniyorsa; sahipli hayvanların sokaklara ya da parklara çıktıklarında ihtiyaçlarını nasıl gidereceklerini de bir sisteme bağlamak gerekmektedir. Özellikle çocukların parklarda oynadıkları, zaman geçirdikleri, bu ortamların temiz tutulmasının başta çocuklar olmak üzere insan sağlığı açısından ne kadar önem arz ettiği yadsınamaz bir gerçektir.

Yukarıda ifade edilenler ışığında çalışmada özellikle sahipsiz hayvanlar aşamasından sahipli hayvanlar aşamasına geçiş yöntemleri üzerinde durulacaktır. Her bir yöntemin beraberinde getireceği zorluklar karşılaştırmalı bir şekilde ortaya konulacak; ardından 5199 sayılı Kanunla oluşturulan ve halen yürürlükte olan geçiş rejimi üzerine de bir değerlendirme yapılacaktır. Bu doğrultuda çalışma iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde sahipsiz hayvanlardan sahipli hayvanlar aşamasına geçmekte kullanılabilecek yöntemler üzerinde durulmuş; daha sonra bu yöntemler birbiriyle karşılaştırılmıştır. İkinci bölümde ise Türkiye’deki geçiş rejimi değerlendirilmiştir. Sonuç kısmında ise Türkiye’nin seçtiği geçiş yönteminin sürdürülebilir ve gerçekçi olup olmadığına nihayetinde alternatif geçiş yöntemlerinin neler olabileceğine yer verilmiştir.

2. SAHİPLİ HAYVANLAR AŞAMASINA GEÇİŞ YÖNTEMLERİ

Köpekler hızla çoğalan hayvanlardır. Bu yüzden, doğurganlıklarının kontrol altında olması oldukça önemlidir. Bunun mümkün olabilmesi için de doğum sürecinin bir şekilde takibi gerekmektedir. Köpeklerin kendi doğalarıyla bunu yapabilmesi mümkün değildir. Zira sahipsiz köpekler (özellikle besine ulaşma sorununun olmadığı) uygun şartlar altında yılda iki veya üç defa doğum yapabilmekte ve bir batında 2 ila 12 yavru doğurabilmektedirler (American Kennel Club, 2021; Bulut, 2023: 13; Encyclopædia Britannica, 2024; Smith vd., 2019: 2). Köpeklerin bu demografik özellikleri, hızla çoğalmalarına yol açmakta ve sayıları gittikçe artan (sahipsiz) köpekler de bugünkü tartışmaları beraberinde getirmektedir.

Hemen herkesin üzerinde mutabık olduğu bir sayı olmasa da bir fikir vermesi adına Türkiye’deki köpek rejimine (nüfusuna) ilişkin olarak şöyle bir formülden söz edilebilir:

$$\text{Toplam Nüfus} = (\text{Yurt Dışı Girişler} + \text{Yurt İçi Üretimler} + \text{Doğumlar}) - (\text{Doğal Ölümler} + \text{Diğer Yollarla Ölümler}) = (\text{Bireysel Sahipli Hayvanlar}) + (\text{Kamusal Sahipli Hayvanlar}) + (\text{Sahipsiz Hayvanlar})$$

Sorunu nispeten kontrol altına almış ülkelerdeki ideal köpek rejiminin formülü ise kabaca şöyledir:

$$\text{Toplam Nüfus} = \text{Sahipli Hayvanlar}.$$

Formüldeki sahipli hayvanlar da ikiye ayrılabilir: “Hane halkları tarafından sahiplenilenler” ve “barınaklardakiler”. Ayrıca, barınaklardakiler de bazı ülkelerde kamu idarelerince bakılanlar ve sivil toplum kuruluşlarınca bakılanlar şeklinde ikiye ayrılabilir (Ardıç, 2023) Buna göre; kamu idareleri ve/veya sivil toplum kuruluşları tarafından barınaklarda da köpek bakımına izin verilen bir ülkedeki toplam köpek sayısı, sahipli köpeklerden elbette daha fazla olacaktır. Ancak kesin olan bir şey varsa, o da bu ülkelerde sahipsiz köpek, sokak köpeği veya başıboş köpek gibi kavramların karşılığının bulunmamasıdır.

Sahipsiz köpeklerin sayılarıyla orantılı olarak belli bazı sorunlarda da artış gözlenmektedir. Bu sorunlar⁷: halk sağlığı sorunları, güvenlik sorunları, çevre sorunları ve hayvan refahı sorunları olmak üzere dört ana başlık altında gruplandırılabilir.

Sahipsiz sokak köpeklerinin arızî bir durum olarak kabul edildiği rejimlerde sahipsiz köpeklerin olmadığı bir aşamaya geçiş süreci oldukça önemlidir. Geçiş sürecinin tahmini ise mevcut sahipsiz sokak köpeklerinin sayısı ve bunun azaltılmasına yönelik tedbirlerin etkinliği arasında kurulacak bağlantıyla yapılabilecektir. Bir başka ifadeyle, köpeklerin mevcut sayısı bilinirse, sahipli köpeklerin bu sayı içindeki oranı görülecek; günlük, haftalık, aylık veya yıllık bazda alınan tedbirlere dair daha doğru tahminler yapılacak ve sahipsiz köpeklere ilişkin sorunların ne kadar sürede üstesinden gelineceği konusunda öngörülerde bulunulacaktır.

2.1. Geçiş Yöntemleri

Sahipsiz köpeklerin olmadığı veya mevcut sahipsiz köpeklerin daha yönetilebilir bir sayıda olmalarına ilişkin olarak faydalanılabilecek pek çok yöntem (Abdulkarim, Goriman Khan, ve Aklilu 2021; Feiyang 2020; Hayvanları Koruma Kanunu 2004; Kartal ve Rowan 2018; Smith vd. 2019) olmakla birlikte bu yöntemler: (1) toplamak, kısırlaştırmak ve alınan yere bırakmak, (2) barınakta toplamak, (3) ihraç etmek ve (4) uyutmak/itlaf olmak üzere dört ana başlık altında toplanabilir.

2.1.1. Topla, Kısırlaştır ve Alınan Yere Bırak Yöntemi

Bu yöntemin uygulanması durumunda sahipsiz köpekler önce kamu idareleri tarafından toplanmakta, sonra kısırlaştırılmakta ve alındığı ortama/yere geri bırakılmaktadır. Bu yöntemin genellikle köpeklerin sahiplendirilmesini de teşvik ederek uygulanması beklenmektedir. Bu yöntemin en savunulabilecek yanı, -kısırlaştırma hariç- köpeklerin özgürlüklerini kısıtlamamasıdır. (Voslárová ve Passantino, 2012: 101-102) Kısırlaştırılarak alındığı ortama bırakılan köpeklerin belirli bir süre sonra azalacağı varsayılmaktadır. Bir noktadan sonra da sokakta sahipsiz köpeğin kalmayacağı, toplam köpek sayısının sahipli köpeklere eşitlenmesi beklenmektedir.

Bu yöntemin başarılı olabilmesi için, bir ülkedeki bütün sahipsiz sokak köpeklerinin aynı anda ve çok kısa bir sürede toplanması, kısırlaştırılması ve alındığı yere bırakılması; ayrıca, resmî veya gayri resmî yollarla köpek satışına izin verilmemesi gerekmektedir. Eğer bu yapılabılırsa, kısırlaştırılan ve alındığı ortama bırakılan köpeklerin ölmesini beklemek gerekecektir. Bu geçiş sürecinde de mutlaka halk sağlığı sorunları, çevre sorunları, sokak güvenliği sorunları, hayvanların diğer hayvanlara verdiği zararlar devam edecektir.

2.1.2. Barınakta Toplama Yöntemi

Topla, kısırlaştır ve aldığı yere bırak yönteminde karşılaşılması muhtemel sorunlar tümünden ortadan kaldırılmak istenirse sahipsiz sokak köpeklerinin tamamının aynı anda ve çok kısa bir sürede barınaklarda toplanması yöntemi tercih edilebilir (Dimitrova, 2022:1; Raudies, Waiblinger, ve Arhant 2021: 1-2). Ancak bu yöntemde barınakların bütün idareler tarafından aynı zaman diliminde yapılabilmesi ve (kontROLSÜZ olarak köpek popülasyonunun artmasına hizmet edebileceği için) -bir önceki yöntemde olduğu gibi- resmî veya gayri resmî yollarla köpek satışına izin verilmemesi gerekmektedir. Bir seferberlik ruhuyla hareket etmeli, bütün sahipsiz sokak köpekleri aynı anda toplanmalı ancak barınaklarda bakılmalıdır. Bunun ancak -başta veteriner hekimler olmak üzere- çok ciddi sayıda personel istihdamıyla yapılması mümkündür. Dolayısıyla bunu yönetirken önemli bir ekonomik külfetin ortaya çıkacağı aşikârdır. Barınaklardaki bakım maliyetlerini gidermek adına kamu idarelerinin yanı sıra sivil toplum kuruluşlarından da destek alınabilecektir. Ancak bu maliyetin büyük

⁷ Detaylı bilgi için bkz: (Beck, 1975; Eckert vd., 2001; Gompper, 2013; Kumar, 2002).

ölçüde kamu idareleri tarafından karşılanmak durumunda kalınacağı veya sivil toplum kuruluşlarının desteğinin çok sınırlı olabileceği göz ardı edilmemelidir.

Barınakta toplama yöntemi de sorunsuz değildir. Türkiye gibi milyonlarla ifade edilen sahipsiz köpeklerin olduğu ülkelerde sahipsiz köpeklerle bu yöntemle mücadelede etmek gerektiğinde çok sayıda barınak inşa edilmesi gerekmektedir. Ayrıca, barınaklarda toplanan, kısırlaştırılan köpekler ancak belli bir süre sonra ömürlerini tamamlayacaklardır (Shelter Animals Count, 2023). Peki, sahipsiz köpeklerin kalmadığı veya ihmal edilebilir kadar az sayıda olduğu bir döneme gelince; daha önce sahipsiz sokak köpekleriyle ilgili sorunları bertaraf etmek için inşa edilen barınaklar ne olacaktır? Bu soru, oldukça önemlidir. Zira sahipsiz sokak köpekleriyle mücadele, orta ve uzun vadede büyük bir kamusal israfa dönüşmemelidir. Bu kamusal israfın yaşanmaması için, daha işe başlarken birtakım tedbirler alınabilir. Örneğin, işlevsiz kalan barınaklar hızla sökülebilecek ve barınaklara tahsis edilen alan daha sonra başka amaçlarla da kullanılabilir.

Bu yöntemin hayvanların refahını önemli ölçüde azalttığı, köpeklerin –bir bakıma- hapis hayatına mahkûm edildiği eleştirisi yapılmaktadır. Ama bu ve benzeri eleştirileri azaltıcı tedbirlerin alınması (Barnard vd., 2014), örneğin, barınakların kamuoyu denetimine açık bir şekilde dijital ortamda izlenmesi mümkündür. Bu yöntemde ayrıca, barınaktaki bakım sürecine sivil toplum kuruluşları da dâhil edilebilmekte, kamu-sivil birlikte iş yapma kültürü de gelişebilmektedir.

2.1.3. Sahipsiz Köpeklerin İhraç Edilmesi Yöntemi

Köpekleri gıda olarak tüketen ülkeler bulunmaktadır. Dolayısıyla, köpekler üzerinden ciddi bir ekonomik faaliyet alanı da ortaya çıkmaktadır (Aktuğ, 2023: 200-202; Bakırtaş ve Buluş, 2023: 210-213). Bir defaya mahsus, mevcut köpek stoku ihraç edilerek de geçiş süreci yönetilebilir. Ama böyle bir seçenekte her köpeğin tüketim için uygun olmayabileceği ve dolayısıyla ihraç edilemeyeceği de açıktır. Bu seçeneğin diğer seçeneklerle birlikte uygulanması kaçınılmaz olacak; ihraç edilemeyecek durumda olan sahipsiz köpeklerin ne olacağına dair bir cevap bulmak gerekecektir. Bu seçenekte de mevcut hayvan sayısının artmasına izin vermemek gerekir.

Bu yöntemin bir benzerinin 1910 yılı İttihat ve Terakki döneminde denenmiş olduğu ve köpeklerin feci bir biçimde can vermelerine yol açması nedeniyle de Hayırsız Ada vakası olarak adlandırıldığı unutulmamalıdır. Ayrıca, köpeklerin ihracı Türkiye’de psikolojik olarak da kabul edilmesi zor bir tartışma olacaktır. Kısa bir süre içinde ve üstelik de bir defa köpek ihraç edilecek bir ülke bulmak da kolay olmayacaktır. Nitekim köpekleri gıda olarak kullanan ülkelerde de kuduz vb. hastalıkların yaygınlaşması nedeniyle köpek etinin yasaklanmasına dair tartışmalar yaşanmaktadır.⁸ Dahası, geride kalacak sahipsiz köpeklerin daha çok olması durumunda ülkemizdeki sahipsiz köpekler sorunu da çözümsüz kalacaktır.

2.1.4. Uyutma/İtlaf Yöntemi

Uyutma, sahipsiz köpeklerin belirli usuller çerçevesinde hayatının sonlandırılmasıdır (Abdulkarim vd., 2021: 323-324; Underwood and Anthony, 2020). Geçiş sürecini kısaltan bu yöntemin toplumsal psikolojiyi iknada zorlukları bulunmaktadır. Mancacılar gibi bir geleneğe sahip Türk toplumu adına sayıları milyonları bulan köpeklerin itlaf edilmesi, bu sorundan şikâyetçi olanların bile kolayca onaylayamayacağı bir yöntemdir. Bu yöntemde de mevcut köpek sayısının artışına ilişkin gerekli tedbirlerin alınması şarttır.

Uyutma yönteminin en önemli maliyeti siyasî olacaktır. Demokratik sistemlerde insanların oy verme davranışı, yöneticilerin yapıp ettikleriyle yakından ilişkilidir. Milyonları bulan köpek itlafı,

⁸ Detaylı bilgi için bkz: (Czajkowski, 2014; Ekanem vd., 2013; Wiwanitkit, 2014)

seçmen davranışlarını da etkileyecektir. Hatta ülkemizde bu türden bir itlafın dinen uygun olup olmadığı gibi bir tartışmayı da beraberinde getirmesi ihtimali vardır.

2.2. Geçiş Yöntemlerin Karşılaştırılması

Yukarıda ifade edilenlerden de anlaşılacağı üzere hiçbir yöntem, tek başına, sorunsuz gözükmemektedir. Her yöntemin kendi içerisinde avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır. Dolayısıyla bu yöntemlerden herhangi birisini tek başına uygulama kararı alan yöneticilerin/siyasetçilerin, her durumda, bir maliyetle karşılaşması kaçınılmazdır (bkz. Tablo 1).

Hükümetler aldıkları bütün kararlarda bir dengeleme yaparlar. Örneğin; ilk bakışta, zengin olanların daha fazla vergi vermesi pek çok kişiye makul gelebilir. Zira hemen her toplumda zenginler, sınırlı sayıda olur ve oy verenler içinde küçük bir oranı temsil ederler. Buna rağmen bir hükümet, vergileri artırırken bunu bir noktada dengelemek durumunda kalır. Çünkü kazandığının her gün daha fazla kısmının vergi olarak elinden alınması nedeniyle insanların kazanma güdülerini de azalacaktır. Nihayetinde artan vergiler, bir yerden sonra vergi alınacak kazançların dolaylı olarak azalması anlamına da geleceği için hükümetler vergi oranlarını arttırırken ihtiyatlı davranırlar. Sıtmayla mücadele için bir dönem kurutulan sazlıkların çeşitli otoritelerce bugün biyoçeşitlilik için ne kadar önemli olduğu eleştirisi yapılmaktadır. Bir başka örnek olarak kapalı alanlarda sigara içmenin yasaklanması, başta tiryakiler olmak üzere pek çok sigara içen için özgürlükleri kısıtlayıcı bir düzenleme olarak değerlendirilmektedir. Örnekleri çoğaltmak mümkündür. Kısaca hükümetler, karar mekanizmalarını işletirken hemen her zaman bir tercih yapmak zorunda kalırlar. Bu tercihler bazen insanlar ile insanlar, bazen de insanlar, diğer canlılar ve çevre arasında bir denge kurmak şeklinde olabilmektedir. Sahipli köpeklere geçiş süreci için yukarıda ifade edilen yöntemlerin seçilmesini veya seçilmemesini de bu şekilde değerlendirmek gerekmektedir.

Tablo 1: Geçiş Yöntemlerinin Karşılaştırmalı Analizi

Yöntemler	Avantajları	Dezavantajları	Geçiş Süresi (*)
Topla, Kısırlaştır, Alınan Yere Bırak	Hayvanlar öldürülmemektedir.	İnsanlara, çevreye, hayvanlara verilen zararlar devam etmektedir.	Uzun Vade (15 yıldan fazla)
Barınakta Toplama	Hayvanlar öldürülmemektedir.	Hayvanların özgürlükleri azalmaktadır.	Orta Vade (1-5 yıl arası)
İhraç Etme	Hayvanlar kısmen öldürülmemektedir.	Hayvanların bir kısmı öldürülmektedir.	Orta Vade (1-5 yıl arası)
Uyutma/İtlaf	İnsanlara, çevreye ve hayvanlara verilen zararlar durdurulmaktadır.	Hayvanlar öldürülmektedir.	Kısa Vade (1 yıldan az)

Sahipsiz köpek sorunuyla karşılaşan (özellikle gelişmiş) ülkeler de çözüm adına benzer şekilde tercihler yapmışlardır (Tasker, 2007). Bu tercihler o ülkelerde de tartışmaları beraberinde getirmiştir. Ancak bu tartışmaların hemen hepsinin nihai hedefi, sahipsiz köpeklerin yol açtığı sorunların ortadan kalkması adına, var olan köpeklerin sahipli hale geldiği ve sahipsiz köpeklerin de sokaklarda dolaşmadığı bir rejimin kurulması şeklinde olmuştur.

Türkiye'nin, üyesi olmak için uzun yıllardır çaba sarf ettiği Avrupa Birliği (AB)'nin kıdemli sayılabilecek ülkelerinde genel vaziyet şu şekildedir (Tasker, 2007): Hâlihazırda sokakta sahipsiz köpek bulunmamaktadır. Her ülkenin bu noktaya geliş hikâyesi farklıdır. Değişik sebeplerle sahipsiz kalan

köpekler bu ülkelerde ilgili kamu kurumları tarafından iki şekilde muameleye tâbi tutulmaktadır: Bazı ülkeler belirli bir süre sahiplendirmeyi beklemekte ve sonrasında itlaf etmektedir. Diğer bir grup ülke de bu hayvanları barınaklarda beslemeye devam etmektedir. Barınakların maliyetlerini kamu kaynaklarıyla sağlayan ülkeler olduğu gibi; bunu hayvan derneklerinden destekle sağlayan da vardır. Ama bu ikinci grup ülkelerde sahipsiz kalan hayvan sayısı sınırlı olduğundan; bunların barınaklardaki beslenme maliyetleri de çok sayıda sahipsiz köpeğe sahip ülkelere göre daha azdır.

3. TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Osmanlı Devleti'nde mancacılar aracılığıyla beslenen sahipsiz köpekler bir sorun olmamış, insanlarla birlikte varlıklarını sürdürmüşlerdir. Tanzimat sonrasında modernleşme çabalarıyla (şehirleşmenin de artmasıyla) sahipsiz köpekler bir halk sağlığı sorunu olarak görülmeye başlanmıştır; İttihat ve Terakki döneminde sahipsiz köpekler, önce Fransa'ya ihraç edilmek istenmiş, ancak ihraç edilemeyince de (daha sonra Hayırsız Ada olarak da anılan) Sivri Ada'ya gönderilmiştir. Ne yazık ki başlangıçta gıda ve su taşınması ile beslenen bu köpekler kısa bir süre sonra kaderlerine terk edilmiş, günlerce orada aç susuz bir şekilde ölüme terk edilmiştir. İlerleyen yıllarda sahipsiz köpeklerin zaman zaman toplandığı ve bir şekilde itlaf edildiği dönemler olmuştur. Ancak sorun, ilk defa, 2004 yılında çıkan 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu ile bir sisteme bağlanmaya çalışılmış ve 2021 yılında (sahipsiz köpeklerin yol açtığı olumsuz gelişmeler nedeniyle) bu Kanun güncellenmiştir. 2024 yılı mayıs ayının son haftasında Kanunun yeniden revize edileceğine ilişkin olarak sosyal medyada ve çeşitli haber sitelerinde bilgiler paylaşılmaya başlanmış, sonra da temmuz ayında 5199 sayılı Kanun bir kez daha değişikliğe uğramıştır.

3.1. Sahipsiz Köpeklerden Sahipli Köpeklere Geçiş Rejimi

5199 sayılı Kanun, geçiş süreci için topla, kısırlaştır ve alınan yere bırak yöntemini benimsemiştir. Sorumluluk da belediyelere bırakılmıştır.⁹ Ancak belediyeler, Kanunun yürürlükte olduğu 2004-2021 yılları arasında kayda değer bir çaba göstermemiştir. 2021 yılında yapılan değişikliklerle belediyelere sahipsiz sokak köpekleriyle daha etkin mücadele edebilmeleri için hem bütçe ayırmaları hem de bazı belediyelere barınak yapmaları zorunlu hale getirilmiştir¹⁰ (Hayvanları Koruma Kanunu 2004). Dışardan veya içerden sahipsiz köpek sayısını artıran faaliyetler de çekingen bir şekilde sınırlandırılmıştır. Bununla birlikte, hâlihazırdaki geçiş rejimindeki temel sorun alanları aşağıdaki gibidir:

- Mevcut sahipsiz köpeklerin sayısı, ikna edici bir yöntemle verilememektedir. Yetkililerin yaptığı açıklamalardan hareketle 4 milyon rakamı zikredilmektedir. Ancak gerçek sayının bundan daha az veya fazla olma ihtimali bulunmaktadır. Sayının belirsizliği ise çözüm adına atılacak adımların ne büyüklükte olması gerektiği konusunda yanlış değerlendirmeler yapılmasına neden olacaktır.
- Her ne kadar pet shoplardaki satışlar yasaklanmışsa da internet üzerinden veya dışardan hayvan getirterek satışlar devam etmektedir. Bu da topla, kısırlaştır ve aldığın yere bırak politikasını bir ölçüde etkisizleştirmektedir.
- 2021 yılı sonrasında da (sahipsiz köpeklerin yol açtığı sorunların, özellikle de şiddet olaylarının yaşanmaya devam etmesinden dolayı) bazı belediyelerin konuya olan ilgileri istenilen düzeyde artmamış gözükmemektedir. Bu durumun kısırlaştırma çalışmalarını anlamsız hale getirmesi kaçınılmazdır. Mevcut sahipsiz köpekler aynı anda ve kısa bir sürede kısırlaştırılamadığı için rejim dışında kalan köpekler çoğalmaya devam etmektedir. Bir de

⁹ Türkiye'deki mevcut sistemde hangi kurumun neden sorumlu olduğuna dair detaylı bilgi için bkz. (Armağan, 2023).

¹⁰ Geçici Madde 4 – (Ek:9/7/2021-7332/16 md.) Büyükşehir belediyeleri, il belediyeleri ve nüfusu yetmiş beş bini aşan belediyeler 31/12/2022, diğer belediyeler ise 31/12/2024 tarihine kadar ...hayvan bakımevlerini kurmakla yükümlüdür.

belediyelerin kendi sorumluluk alanındaki sahipsiz köpekleri toplayıp başka belediyelerin veya orman ve mera gibi diğer kamu kurum ve kuruluşlarının sorumluluk alanına bıraktıkları yönünde ciddi eleştiriler varlığını korumaktadır. Bu tarz eylemde bulunan belediyeler, hem ilgili Kanunun kendilerine yükledikleri sorumlulukları yerine getirmemekte hem de başka belediyelerin yüklerini haksız olarak artırmaktadırlar. Dolayısıyla, bu tarz belediyeler iki türlü hukuksuz iş yapmaktadırlar.

- d) Mevcut geçiş yöntemiyle birlikte çevre kirliliği sorunları, halk sağlığı sorunları (Sürsal Şimşek, 2023: 157-158), kamu güvenliği sorunları (Yılmaz Aslantürk, 2023: 177-180) ve hayvan refahı sorunları devam etmektedir. Nitekim sahipsiz köpekler sokakları ve yanlış beslemelerden dolayı özellikle çocukların oyun alanı olan park ve bahçeleri kirlletmeye devam etmektedir. Ayrıca bu kirliliğin yol açacağı halk sağlığı sorunları da ortaya çıkacaktır. Sokaklarda grup halinde dolaşan köpeklerin çok sayıda insanın malına ve canına zarar verdikleri de bilinmektedir. İlave olarak sahipsiz köpekler sadece insanlar için değil hem kendi cinslerine hem de başta kediler olmak üzere diğer canlılara da zarar verdikleri, bu haliyle diğer hayvanların refahlarını da tehdit ettikleri bilinmektedir.
- e) Mevcut rejimle sahipsiz köpekler sorununun ne zaman ortadan kalkacağı kestirilememektedir. Geçiş sürecinin kaç yılda biteceğine dair bir öngöründe bulunmak neredeyse imkânsız gözükmemektedir. Köpek satışlarının devam etmesi, yurt dışından köpek getirilmesinin önünün açık olması, mevcut sahipsiz köpeklerin de ancak sınırlı bir kısmının kısırlaştırılması, kısırlaştırma işleminin ne ölçüde başarılı olduğunun takip edilememesi, belediyelerin konuya gerekli ilgiyi göstermemesi; geçiş sürecinin uzamasına ve hatta imkânsız hale gelmesine yol açmaktadır.
- f) Sahipsiz köpeklerle ilgili sivil toplum kuruluşlarının bir kısmının da hem mevcut geçiş yöntemini hem de iyi niyetli bir şekilde sokaktaki sahipsiz köpekleri beslemeye yönelik faaliyetleri desteklemeleri, mevcut sistemin değişimine karşı bir direnç oluşturmaktadır. Oysa bu beslemelerin önemlice bir bölümü bilinçli olmaktan uzaktır. Hatta bazı hayvan severler açısından bir duygu tatmini sağlamanın ötesinde bir fayda da üretmemektedir. Zira yapılan beslemeler park alanları, üniversite kampüsleri gibi insanların gün boyu yoğun bulunduğu alanlarda yapılmaktadır. Bir sistemden uzak yapılan bu faaliyetler, çevre kirliliğine, halk sağlığına ve hayvan refahına yönelik zararların yanı sıra insanların can güvenliği bakımından da ciddi bir tehdit oluşturmaktadır.
- g) Mevcut rejimin sokaklarda yapılan beslemeleri teşvik ettiği ve dolayısıyla bu besin maddelerini üreten firmalar açısından da istenebilecek bir durum olduğu ileri sürülmektedir.

Türkiye'deki mevcut sistemin açıkları giderilse, örneğin, dışardan köpek getirilmesi sıkı bir şekilde denetlense, yurt içindeki köpek satışları sıfırlansa, belediyelerin sahipsiz sokak köpeklerini toplamaları, kısırlaştırmaları ve aldıkları yerlere bırakmaları bir takvime bağlansa ve aksini yapanlara ciddi yaptırımlar uygulansa bile, yine de uzun bir geçiş sürecine ihtiyaç olacağı ve sokaklardaki (yukarıda ifade edilen) dört grup sorunun devam edeceği açıktır. Toplumsal hayat içinde hiçbir şeyin gizli kalmadığı, hemen her olayın kameraya alınıp sosyal medya mecralarıyla herkesle paylaşıldığı düşünülürse; sokaklardaki sorunların gizlenmesi mümkün gözükmemektedir. Parkların, bahçelerin sınırlı olduğu ve çoğu kere çarpık şehirleşme diye ifade edilebilecek bir sürecin sonunda şehirlerde yaşamak durumunda kalan bugünün insanların, ne zaman biteceği belli olmayan bir sorun alanından dolayı, çözüm adına siyasetçileri daha fazla zorlayacakları ileri sürülebilir. Dolayısıyla, Türkiye'de her geçen gün ya geçiş sürecinin kısaltılmasına ya da geçiş sürecinde sokakların daha kısa sürede güvenli hale gelmesine yönelik talepler yüksek sesle dile getirilecektir.

3.2. Diğer Geçiş Yöntemlerinin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi

Türkiye’de hangi geçiş yöntemi seçilirse seçilsin, yurtdışından köpek getirilmesi ve -internet ortamı da dâhil- yurt içindeki köpek satışları yasaklanmalıdır. Bu konuda sıfır tolerans gösterilmelidir. Görevini yerine getirmeyen belediyelere cezai yaptırım uygulanmalı, kusuru olan belediyelere karşı açılan tam yargı davalarında sorumluluğunu yerine getirmeyen yetkililere rücu da edilebilmelidir. Ancak bu iki konu çözülsün bile, çalışmanın öngörüsüne göre, geçiş sürecinin bir bütün olarak en kısa sürede aşılması sadece itlaf yöntemiyle mümkün görülmektedir. Fakat bu seçeneğin uygulamaya konulması durumunda ortaya çıkabilecek sorunlar aşağıdaki gibidir:

- a) Toplumsal infial oluşturma potansiyeli yüksek bir yöntemdir.
- b) Bu seçeneğin siyasî bir maliyeti de olacaktır. Özellikle genç seçmenler içinde hayvanlara karşı muamelenin nispeten yaşlı seçmenlere göre daha farklı değerlendirilebileceği ileri sürülebilir.
- c) Böyle bir seçeneğin gündeme gelmesi durumunda işin dini boyutları da tartışma konusu yapılacaktır.
- d) Öteden beri topla, kısırlaştır ve alınan yere bırak politikasını desteklemiş hayvan dernekleri bu yönetime karşı çıkacaktır.
- e) Köpek maması üreten firmaların da doğrudan veya dolaylı yollarla bu yöntemi desteklememe ihtimali yüksektir.
- f) İtlaf edilen hayvanların doğru gömülmemesi durumunda ortaya ciddi bir sağlık ve çevre sorunu da çıkacaktır.

Kısaca bir ve ikinci maddeler, uyutma/itlaf yönteminin uygulanmasını ciddi manada zorlaştırmaktadır. Türk toplumunun böylesine büyük bir hayvan itlafına rıza göstermesi (Hayırsız Ada örneğinden hareketle) oldukça zordur. İlave olarak belirli bir düzeyde bir kamuoyu oluşmadan da siyasetçilerin bu konuda çekingen davranışları ihtimali oldukça yüksek olacaktır. İlk etapta barınak seçeneği, geçiş sürecinde kullanılabilir olsa da bu yöntemde de doğabilecek olası sorunlar aşağıdaki gibidir:

- a) Sahipsiz köpeklerinin sayısı tam olarak bilinemediği için nerelerde ve ne kadar barınak yapılacağı ancak uygulama aşamasında görülebilecektir. Ortada sahipsiz hayvan kalmayana kadar barınak yapılmaya devam edilecektir.
- b) Belirli bir noktadan sonra barınaklarda bakılan sahipsiz köpeklerin sayısı azalacağı için bir süre sonra barınakların bir kısmı âtıl kalacaktır. Eğer bu seçenek üzerinden gidilirse, barınakların ileride âtıl kalma ihtimalleri de dikkate alınarak yapılmalıdır.
- c) Barınaklar hayvan refahı açısından bir hapishane gibi işlev görecektir. Zira köpekler insanlarla birlikte yaşamaya alışmış hayvanlardır. Buna yönelik sivil toplum kuruluşlarından da ciddi bir eleştiri gelecektir.
- d) Bu yöntemin belirli bir sürede ve aynı anda yapılması durumunda sonuç alınması mümkün olacaktır. Ancak bu kadar büyük sayıda hayvanı barınaklarda toplamak, kısırlaştırmak ve beslemek için güçlü bir organizasyon gereklidir. Merkezî hükümetin yönlendirmesiyle belediyelerin ciddi bir seferberlik yapması gerektiği açıktır.

Görüldüğü üzere barınak yöntemi de sihirli bir araç değildir. Bu yönetimin en büyük sorunu, çok sayıda barınak yapılacak olması ve köpeklerin ömrünü tamamladıktan sonra barınakların önemli bir kısmının âtıl kalmasıdır. Bununla birlikte barınaklar modüler sistemle yapılırsa yani ileride âtıl kalan bölümler sökülebilirse, bu yöntem uygulanabilir bir yöntem olabilir.

3.3. Tartışma

Türkiye’de ister mevcut geçiş yöntemi, isterse yukarıda tartışılan diğer geçiş yöntemleri kullanılsın; her hâlükârda yurt içi ve yurt dışı kaynaklı hayvan girişleri sıfır tolerans anlayışıyla sonlandırılmalı, belediyelere verilen sorumluluklara süre şartı getirilmeli, aksi durumda belediyeler sorumlu tutulmalı, tam yargı davalarında da zararların tazmini için yetkililere rücu edilmelidir. Bu genel şartlar yerine getirildikten sonra; topla, kısırlaştır ve aldığın yere bırak seçeneği, geçiş sürecini uzattığı için terk edilmelidir. İtlaf ve ihraç seçenekleri, Türk toplumunun rıza gösterebileceği seçenekler değildir. Barınak yapma seçeneği, mevcut tartışmaları en optimum düzeyde dengeleyen bir seçenek gibi dursa da bu geçiş yöntemi de sorunsuz değildir. Ancak siyasetçilerin önündeki hemen her toplumsal sorunda bir dengeleme yapıldığı unutulmamalıdır.¹¹ Bugünkü geçiş rejimi, insanların ölümlerine de yol açtığı için tartışmalı hale gelmekte ve her geçen gün meşruiyetini yitirmektedir. “Batılı ülkelerde” veya “AB ülkelerinde” veyahut da “ABD’de” şeklinde başlayan cümleler kurmak, bu türden sorunların çözümünde başvurulacak bir yol olmasına rağmen; sahipsiz köpekler konusunda bu yola da başvurmak mümkün gözükmemektedir. Onun için sahipsiz köpekler konusundaki tartışmaları gerçekçi bir zemine çekmek¹², ve duygusal çözümlerin bir sonuç üretmediğini görmek gerekmektedir.

Barınak seçeneğinin tercih edilmesi halinde aşağıdaki hususların dikkate alınması oldukça faydalı olacaktır:

- a) Merkezi hükümet: Yurt dışından hayvan getirmeyi, yurt içinde de hayvan satışlarını Ticaret Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığı koordinesinde sıfırlamalıdır. Hükümet aynı zamanda sahipsiz köpeklerle ilgili kısa, orta ve uzun vadeli bir plân hazırlamalı; aşağıda belirtilen hususları belediyelerin veya bireylerin insafına bırakmamalıdır. Zira kapalı alanlarda sigara yasağı, Engelliler Kanunu’nda öngörülen yükümlülükler gibi bir takvim çerçevesinde ilerlemek ve sürecin denetimini yapmak oldukça önemlidir.
- b) Belediyeler: Kendi sorumluluk alanındaki sahipsiz köpeklerle yetecek kadar barınak yapmalıdır. Barınaklar, esnek bir plânlamayla inşa edilmeli, atıl kalan barınakların ileride başka amaçlarla kullanımı da sağlanmalıdır. Her belediyede aynı sayıda sahipsiz köpek olmayabilir. Dolayısıyla, o ildeki sahipsiz köpek sayısı kadar barınak yapması belediyeler için zorunlu hale getirilmelidir. Belediyeler bu konuda daha titiz olsunlar diye hem ödüllendirilmeli hem de cezalandırılmalıdır. İşini daha hızlı yapan belediyelere merkezi bütçeden aktarılan paylarda ileriki yıllarda jestler yapılmalı, işini savsaklayan (örneğin, kendi sınırlarındaki sahipsiz köpekleri başka belediye sınırlarına bırakanlara) caydırıcı cezalar verilmelidir. Belediyeler, barınaklardaki köpeklerin şartlarını kamuoyuna açabilir, bunun için dijital platformlar kurabilir. Süreç, herkesin gözetimine ve denetimine açık hale getirilebilir. Belediyeler, belirli aralıklarla kamuoyuna sosyal medya aracılığıyla bilgilendirmeler yapabilir. Belediyeler yer gösteren ve belirli şartları sağlayan (örneğin, veteriner fakültesi olan üniversiteler gibi) kamu kurum ve kuruluşlarına da butik barınaklar yapabilir ve bu barınakların işletilmesindeki sorumluluğu ilgili kurum ve kuruluş ile paylaşabilir.

¹¹ Siyasi partilerin bu konudaki önerileri, siyaset kurumun konuya bakışındaki farklılıkları görmek bakımından öğreticidir. Detaylı bilgi için bkz. (Aslantürk, 2023: 285-89).

¹² Örneğin, belediyelerin 2004’ten buyana daha cesur adımlar atmaları mümkün olsaydı bugün daha iyi bir noktada olurduk şeklindeki itirazlar sorunun çözümüne katkı sağlamamaktadır. Anadolu’da “olmuş ile ölmüş’e çare olmaz” denilir. Sahipsiz köpekler konusunun geçen yaklaşık yirmi yılını bu şekilde değerlendirmek gerekir.

Belediyeler barınaklarda hayvanları beslemek isteyenlere -ulaşım da dâhil- kolaylıklar sağlayabilir. Ancak bu süreç, belediyelerin genel gözetimi ve denetimi altında olmalıdır.

- c) Bireyler: Sahipli köpek sahipleri için konut dışına çıktıklarında uyacakları standartlar belirlenmeli ve bu standartların takibi de belediye zabıtası tarafından sıkı bir şekilde denetlenmelidir. Köpeklerin sahiplerine ilişkin standartlar ağırlaştırılmalı, köpek sahiplenme işinin geçici bir heves olarak görülmesinin önüne geçilmelidir. Aynı şekilde köpek sahiplerinin belirlenen standartlara uymadığı durumlarda caydırıcı yaptırımlar getirilmelidir.
- d) Sivil toplum kuruluşları (STK'lar): Barınaktaki her süreçte STK'ların desteği alınabilir. STK'lar köpeklerin sahiplendirilmesi konusunda toplumsal duyarlılık çalışmaları yapabilir. Barınaklarda besleme, kısırlaştırma ve diğer süreçlerde STK'lar da destek verebilir. Ama onların sürece dahil, belediyelerin gözetimi ve denetimi altında olmalıdır.
- e) Şirketler: Arazisi müsait olan şirketlerin kendi arazisi üzerinde barınak yapmalarına izin verilebilir. Ama bu barınakların yapımı ve işletilmesi de devletin koyduğu kurallar çerçevesinde olmalı, belediye zabıtalrı da bu standartların denetimini yapmalıdır. Barınaktaki hayvan sayısı üzerinden şirketlere vergi avantajları sağlanabilir. Şirketler belediyeler tarafından işletilen barınaklara da yardım yapabilirler. Bu yardımları yapan şirketlere de vergi avantajı sağlanabilir. Dolayısıyla barınakların maliyetleri şirketlerle paylaşılabilir.

COVID-19 Salgını süreci, insan hayatı ve sağlığı söz konusu olduğunda, kamu kurum ve kuruluşlarının, bireylerin, STK'ların ve şirketlerin kısa sürede yeni şartlara nasıl adapte olabildiklerine dair iyi bir örnektir. Dolayısıyla, yukarıdakine benzer bir geçiş rejimi oluşturmak ve sonrasında da sıkı bir denetim ve gözetimle sonuç almak ancak mümkün gözükmektedir.

3.4. Yeni Gelişmeler: 7527 Sayılı Kanun

Çalışma ilk kaleme alındığı tarihlerde Türkiye'de 5199 sayılı Kanunda değişikliğe gidilmesine yönelik bir tartışma başlamış hatta hükümetin bu konuda bir hazırlık içinde olduğu da kamuoyunda çokça dillendirilmiştir. Dolayısıyla çalışmanın ilk halinde hükümetin önerilerine veya Kanunda yapılacak değişikliklere yer vermek mümkün olmamıştı. Ne var ki, çalışma değerlendirme sürecindeyken hükümet tarafından TBMM'ne sunulan değişiklikler kabul edilmiş yapılan düzenlemelerle Türkiye'de sahipli köpeklere geçiş sürecine ilişkin yeni bir rejim ortaya çıkmıştır. Değerlendirme süreci başlamadan önce çalışmanın yazarlarının görüşleri, hiç değişikliğe uğramadan, yukarıda verilmiştir. Ancak değerlendirme süreci tamamlanmadan yaşanan gelişmelerin çalışmada - özetle de olsa- yer almasının yararlı olacağı düşünülmüş ve aşağıda, kısaca, 5199 sayılı Kanunda yapılan değişikliklere (7527 sayılı Kanuna) yer verilmiştir. Bu sayede, çalışmanın orijinal (değerlendirmeden önceki) hali ile hükümet tarafından yapılan değişiklikler arasındaki benzerlikler ve farklılıkların da görülmüş olması çalışmaya değer katmıştır.

Toplam 17 maddeden oluşan ve esas itibarıyla 5199 sayılı Kanundaki sahipli hayvanlara geçiş süreci düzenleyen 30.07.2024 tarihinde kabul edilen ve 02.08.2024 tarihinde Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 7527 sayılı Kanunla, 2004 yılında kabul edilen "topla, kısırlaştır, alınan yere bırak" şeklindeki geçiş yöntemini terk edilmekte, "barınakta toplama" yöntemine geçilmiştir. Bu yönüyle bakıldığında, sahipsiz hayvanlarla ilgili oluşturulan yeni rejimin bir önceki rejimden ciddi manada bir kopuşu ifade ettiği söylenebilir. 7527 sayılı Kanunun 13. Maddesine göre "Bakımevlerine alınan hayvanlar Bakanlık veri sistemine kaydedilir. Rehabilite edilen köpekler, sahiplendirilinceye kadar hayvan bakımevlerinde barındırılır". Bir başka ifadeyle, artık rehabilite edilen köpekler artık alındıkları yerlere bırakılmaması kararlaştırılmıştır. Belediyelere bakımevi yapmaları konusunda sorumluluklar yüklenmiş, bunun için yeni imkânlar sağlanmıştır. Bütün bu işlerin 2028 yılına kadar da

bitirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Dahası, yeni düzenlemelerle getirilen sorumluluklar yerel yöneticiler tarafından yerine getirilmezse cezai sorumluluk da öngörülmüştür.

Başta muhalefet partileri olmak üzere 7527 sayılı Kanunun çıkmasına karşı olanlar, bakımevlerindeki köpeklerin öldürüleceği veya ölüme terk edileceği ve 7527 sayılı Kanunun 5. Maddesindeki "ötenazi" ifadesinin tam da bu amaca hizmet edebileceği endişesini dile getirmişlerdir.

Yeni düzenlemelerle ilgili yönetmelikler henüz çıkmamıştır. Dolayısıyla da ilgili Kanunla yapılan düzenlemelerin detaylarını görmek için yönetmeliklerdeki detaylara bakmak gerekecektir. Nihayetinde, sahipli hayvanlara geçişle ilgili oluşturulan yeni rejimin amaçlanan noktaya varılmasına ne ölçüde katkıda bulunacağı, ileriki yıllarda görülecektir.

SONUÇ

Köpekler on binlerce yıldır insanlarla birlikte yaşayan, evcilleşme sürecini tamamlamış hayvanlardır. Sahipsiz köpekler Osmanlı Devleti döneminde mancacılar loncası tarafından beslenmiş, kayda değer bir sorun da yaşanmamıştır. Tanzimat'tan sonra şehirdeki sahipsiz köpeklere bakış da değişmiş, Hayırsız Ada örneği gibi değişik müdahaleler gündeme gelmiştir. Konunun ilk defa derli toplu bir düzenlemeye konu olması için ise 2004 yılını beklemek gerekmiştir. Yaklaşık 17 yıllık uygulama neticesinde sahipsiz köpeklerle ilgili sorunlar devam edince 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu, 2021 yılında revize edilmiştir. Ancak yapılan revizyon da yetersiz kalmış, sahipsiz köpeklerin sayısı ve dolayısıyla neden oldukları sorunlar artmaya devam etmiştir. Bu çalışmanın yayın için dergiye gönderildiği günlerde 5199 sayılı Kanunun tekrar gözden geçirileceğine dair bilgiler paylaşılmış, hakem süreci başladıktan sonra da 7527 sayılı Kanun çıkarılmıştır.

Sahipsiz köpekler, 5199 sayılı Kanunun da çözüme kavuşturmayı amaçladığı bir sorun alanıdır. Ama bu, bir geçiş sürecini gerektirmektedir. Sahipsiz köpekler aşamasına geçmek için müracaat edilebilecek dört yöntem bulunmaktadır: Topla, kısırlaştır ve aldığın yere bırak, barınakta toplama, ihraç etme ve itlaf etme. 5199 sayılı Kanunla getirilen (ilk) geçiş yöntemi, "topla, kısırlaştır ve aldığın yere bırak" yöntemidir. Ancak bu yöntemin her geçen gün tartışmalı hale geldiği ve meşruiyetini yitirdiği düşünülerek, hükümet tarafından 7527 sayılı Kanunla yapılan değişiklikle, "barınakta toplama" yöntemine geçilmektedir.

Acil olarak varılması istenen nokta, sahipsiz köpekler aşamasını geçmektir. Bu çalışmada, ihraç ve itlaf etme seçeneklerinin Türkiye'nin şartlarına uygun olmayacağı ileri sürülmektedir. Geçiş sürecini hızla aşabilmek için (sorunsuz olmamakla birlikte) en makul seçeneğin barınakta toplamak olduğu savunulmaktadır.

Çalışma henüz değerlendirme aşamasındayken hükümetin yaptığı düzenlemenin de çalışmada belirtilen önerilere yakın bir rejim oluşturduğu görülmektedir. Ama gelinen noktada hâlâ bazı belirsizlikler bulunmaktadır. Örneğin; yurt dışından gerçekleştirilen hayvan ithalat(lar)ı ne olacak? Mevcut hayvan üretme çiftçilerindeki üretim devam edecek mi? 2028 yılına kadar öngörülen geçiş sürecinin detaylarında neler yer alacak? Geçiş sürecinde yaşanan sorunlarda yerel yöneticilerin cezai sorumlulukları nasıl tespit edilecek? Bu ve benzeri daha birçok soru halihazırda cevap beklemektedir. Öyle anlaşıyor ki, sahipli hayvanlara geçiş için öngörülen yeni rejim de ileriki yıllarda hem tartışılmaya hem de ortaya çıkan eksiklikler üzerinden tekrar revize edilmeye çalışılacaktır. Özetle, sahipsiz hayvanlarla ilgili tartışmaların daha uzunca bir süre hem ulusal hem de yerel düzeydeki siyasetin yakıcı gündem maddelerinden biri olacağı ileri sürülebilir.

Etik Beyan

“Sahipli Köpeklere Geçiş Yöntemleri: Türkiye İçin Bir Öneri” başlıklı çalışmanın yazılması ve yayınlanması süreçlerinde Araştırma ve Yayın Etiği kurallarına riayet edilmiş ve çalışma için elde edilen verilerde herhangi bir tahrifat yapılmamıştır. Çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir.

Katkı Oranı Beyanı

Çalışmadaki yazarların tümü çalışmanın yazılmasından taslağın oluşturulmasına kadar tüm süreçlere katkı yapmış ve nihai halini okuyarak onaylamıştır.

Çatışma Beyanı

Yapılan bu çalışma gerek bireysel gerekse kurumsal/örgütsel herhangi bir çıkar çatışmasına yol açmamıştır.

KAYNAKÇA

- Abdulkarim, A., Khan, M. A. K. B. G., and Aklilu, E. (2021). Stray Animal Population Control: Methods, Public Health Concern, Ethics, and Animal Welfare Issues. *World's Veterinary Journal*, 11(3), 319-26. Doi: <https://dx.doi.org/10.54203/scil.2021.wvj44>
- Aktuğ, M. (2023). Maliye Teorisi Perspektifinden Sahipsiz Köpek Sorunu ve Çözümü. Y. Şahin (Ed.). *Sahipsiz Köpekler* içinde (ss. 189-206). Ankara: Ekin Yayınevi.
- American Kennel Club. (2021). *Average Litter Sizes: How Many Dogs are Born in a Litter?*. <https://www.akc.org/expert-advice/dog-breeding/average-litter-size/>, (25.05.2024).
- Ardıç, Y. (2023). Sahipsiz Köpekler ile İlgili Türkiye ve AB Mevzuatı ve Uygulamaları. Y. Şahin (Ed.). *Sahipsiz Köpekler* içinde (ss. 119-38). Ankara: Ekin Yayınevi.
- Armağan, V. (2023). Türkiye’de Sahipsiz Köpeklerle İlgili Kamu Örgütlenmesi. Y. Şahin (Ed.). *Sahipsiz Köpekler* içinde (ss. 139-56). Ankara: Ekin Yayınevi.
- Aslantürk, O. (2023). Parti Programları ve 2023 Seçim Beyannamelerinde Sahipsiz Köpekler. Y. Şahin (Ed.). *Sahipsiz Köpekler* içinde (ss. 287-314). Ankara: Ekin Yayınevi.
- Bakırtaş, İ. ve Buluş, G. C. (2023). Sahipsiz Köpekler ve İktisadi Tartışmalar. Y. Şahin (Ed.). *Sahipsiz Köpekler* içinde (ss. 207-32). Ankara: Ekin Yayınevi.
- Barnard, S., Pedernera, C., Velarde, A., and Dalla Villa, P. (2014). Shelter Quality Welfare Assessment Protocol for Shelter Dogs. Istituto Zooprofilattico Sperimentale dell’Abruzzo e del Molise (IZSAM). <https://awpa.eu/wp-content/uploads/2014/05/Shelter-Quality-Protocol-2014.pdf>, (25.05.2024).
- Beck, A. M. (1975). The Public Health Implications of Urban Dogs. *American Journal of Public Health* 65(12), 1315-18. Doi: <https://doi.org/10.2105/ajph.65.12.1315>
- Bulut, G. (2023). Sahipsiz Köpeklerin Demografisi. Y. Şahin (Ed.). *Sahipsiz Köpekler* içinde (ss. 9-16). Ankara: Ekin Yayınevi.
- Czajkowski, C. (2014). Dog Meat Trade in South Korea: A Report on the Current State of the Trade and Efforts to Eliminate It. *Animal Law* 21(29), 29-64.
- Darılmaz, M. C. (2023). Kurttan Köpeğe: Ne zaman? Nasıl? Nerede?. Y. Şahin (Ed.). *Sahipsiz Köpekler* içinde (ss. 1-8). Ankara: Ekin Yayınevi.

- Şahin, Y. & Aslantürk, O. (2025). Sahipli Köpeklere Geçiş Yöntemleri: Türkiye İçin Bir Öneri. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 27(48), 210-226.
- Dimitrova, M. K. (2022). Assessment of the Control of the Stray Dog Population. *Knowledge - International Journal*. 52(4),615-19.
- Eckert, J., Gemmell, M. A., Meslin, F. X., Pawlowski, Z. S., (2001). WHO/OIE Manual on Echinococcosis in Humans and Animals : A Public Health Problem of Global Concern. Paris: World Organisation for Animal Health and World Health Organization. <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/42427/929044522X.pdf?sequence=1&isAllowed=y> , (25.05.2024).
- Ekanem, E. E., Eyong, K. I., Philip-Ephraim, E. E., Eyong, M. E., Adams, E. B., and Asindi, A. A. (2013). Stray Dog Trade Fuelled by Dog Meat Consumption as a Risk Factor for Rabies Infection in Calabar, Southern Nigeria. *African Health Sciences* 13(4),1170-73. Doi: <https://doi.org/10.4314/ahs.v13i4.44>
- Encyclopædia Britannica. (2024). Dog. *Britannica* inside. <https://www.britannica.com/animal/dog>
- Erdoğan, O. & Hakan S. (2023). Sokak Köpekleri ve Sivil Toplum Kuruluşları. Y. Şahin (Ed.). *Sahipsiz Köpekler* içinde (ss. 261-86). Ankara: Ekin Yayınevi.
- ESDAW-EU. (2014). *The Stray Dogs in Europe*. <https://www.esdaw-eu.eu/the-stray-dogs-in-europe.html>, (25.05.2024).
- Feiyang, L. (2020). Multi-Source Review on Domestic Stray-Animal Problems. E. Wang (Ed.), *2nd Scientific Workshop on Advanced in Social Sciences, Arts & Humanities (ASSAH 2020)* inside (pp.352-361). UK: Francis Academic Press.
- Gompper, M. E. (2013). The Dog–Human–Wildlife Interface: Assessing the Scope of the Problem. M. E. Gompper (Ed.). *Free-Ranging Dogs and Wildlife Conservation* inside (pp. 9-54). Newyork: Oxford University Press.
- Hayvanları Koruma Kanunu. (2004). Hayvanları Koruma Kanunu. (2024, 24 Haziran). Resmî Gazete (Sayı: 5199). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/07/20040701.html>, (25.05.2024).
- Kartal, T. and Rowan, A. N. (2018). Stray Dog Population Management. K. Polak and A. T. Kommedal (Ed.). *Field Manual for Small Animal Medicine* inside (pp. 15-28). NewJersey: Wiley Blackwell. Doi: <https://doi.org/10.1002/9781119380528.ch2>.
- Kumar, S. (2002). Stray Dogs are a Growing Threat to Public Health. *BMJ*. 325(66). Doi: <https://doi.org/10.1136/bmj.325.7355.66> / .
- Kuzucu, K. (2023). Türkiye’de Sokak Köpekleri Sorununun Kısa Tarihi. Y. Şahin (Ed.). *Sahipsiz Köpekler* içinde (ss. 59-96). Ankara: Ekin Yayınevi.
- Underwood, W., and Anthony, R. (2020). AVMA Guidelines for the Euthanasia of Animals: 2020 Edition. Chicago: American Veterinary Medical Association <https://www.avma.org/sites/default/files/2020-02/Guidelines-on-Euthanasia-2020.pdf> , (25.05.2024).
- Raudies, Christina, Susanne Waiblinger, and Christine Arhant. (2021). Characteristics and Welfare of Long-Term Shelter Dogs. *Animals* 11(194),1-21. Doi: <https://doi.org/10.3390/ani11010194>
- Shelter Animals Count. (2023). 2023 Annual Analysis Comparing 2023 to 2022, 2021, and 2019. <https://www.shelteranimalscount.org/wp-content/uploads/2024/01/Full-Year-2023-Report.pdf>, (25.05.2024).

- Şahin, Y. & Aslantürk, O. (2025). Sahipli Köpeklere Geçiş Yöntemleri: Türkiye İçin Bir Öneri. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 27(48), 210-226.
- Smith, L. M., Hartmann, S., Munteanu, A.M., Dalla Villa, P., Quinnell, R. J. and Collins, L. M. (2019). The Effectiveness of Dog Population Management: A Systematic Review. *Animals*. 9(1020), 1-30. Doi: <https://doi.org/10.3390/ani9121020>
- Sürsal Şimşek, N. (2023). Halk Sağlığı Açısından Sahipsiz Köpekler. Y. Şahin (Ed.). *Sahipsiz Köpekler* içinde (ss. 157-72). Ankara: Ekin Yayınevi.
- Tasker, L. (2007). Stray Animal Control Practices (Europe) An Investigation of Stray Dog and Cat Population Control. https://strays.in/wp-content/uploads/2011/07/Stray-dog-control-practices_RSPCA.pdf , (25.05.2024).
- Voslárová, E., and Passantino. A. (2012). Stray Dog and Cat Laws and Enforcement in Czech Republic and in Italy. *Annali Dell'Istituto Superiore Di Sanita* 48(1), 97-104. Doi: https://doi.org/10.4415/ann_12_01_16
- Wiwanitkit, V. (2014). Stray Dog Meat Consumption and Rabies. *African Health Sciences*, 14(3), 777-777. Doi: <https://doi.org/10.4314/ahs.v14i3.41>
- Yılmaz Aslantürk, Arzu. (2023). Sahipsiz Köpekler ve Kentsel Güvenlik. Y. Şahin (Ed.). *Sahipsiz Köpekler* içinde (ss. 173-88). Ankara: Ekin Yayınevi.

Extended Abstract

Methods for Transition to Owned Dogs: A Suggestion for Türkiye

The aim of this study is to reveal the ways of solving various problems arising from the transformation of dogs, which were domesticated at least fifteen thousand years ago, which have helped humans in many matters since then and have even been called man's loyal friend, into stray dogs in addition to these elements in the last century, briefly to express what effective methods can be used in the transition from stray dogs to owned dogs.

In the study, the transition methods currently suggested to solve the problem are first grouped, then the advantages and disadvantages of each method are stated comparatively, and then comparisons are made on the basis of the transition method established on the basis of the Law No. 5199 on the Protection of Animals, which entered into force in 2004.

Stray dogs have become a cause of fear, disease, violence and death for many people with their rapidly increasing numbers on the streets of Turkey. Moreover, if it is considered that only those incidents involving dogs with images or videos are reported, it will be more understandable that these incidents are not insignificant. Therefore, in order to create a safer and liveable city life for people, it has become inevitable that stray dogs should be adopted or controlled in such a way that they are not part of a problem.

In the aftermath of all these events, the government will have aimed to become a country without stray dogs, primarily through Law No. 5199 and other regulations. In short, the law stipulates that existing dogs must be sterilized, chipped and released back to the places from which they were taken. In addition, it assumes that all relevant municipalities will carry out these three procedures at the same time and quickly, and that the number of stray dogs will decrease after a while, eventually equalizing the total number of dogs and the number of owned dogs.

After nearly 17 years of implementation, the dog population has increased day by day. However, municipalities, which were authorized to solve the problem, complained that they did not have sufficient resources to combat stray dogs. Therefore, Law No. 5199 was subjected to revision in 2021. It was made obligatory for municipalities to allocate resources from their budgets on this issue. What is expected from Law No. 5199 in its new form is the establishment of a system where there are no stray dogs on the streets as in some European countries.

The methods that can be applied to rid the streets of stray dogs can be briefly listed as follows:

Collect, Neuter and Release Method: In this method, which means collecting and sterilizing all stray dogs at the same time and in short period and then releasing them back to the place where they were taken, the dogs must be expected to die spontaneously, and this process will take quite a long time.

Shelter Collection Method: Briefly defined as collecting all animals and placing them in shelters, this method is both problematic in terms of animal welfare, very costly and a long-term process.

Export of Stray Dogs: This method, which refers to the collection of dogs and exporting them to countries that consume these animals as food or use them as products in various sectors, is a difficult method to choose due to the difficulty of finding the country to be exported, the collection of dogs, the difficulty of society's acceptance of this situation, and the fact that it may take a long time.

Killing Methods: This method, which is the termination of the lives of stray dogs within the framework of certain procedures, seems to be the shortest way for a definitive solution, but it is the most difficult method to be accepted by the majority of the society.

When the methods listed above are compared, it is understood that each method has its own advantages and disadvantages, as well as the time it takes for stray dogs to reach an environment where they do not exist. It should not be overlooked that especially exportation and putting to sleep options would not be suitable for the Turkish social structure, which is kneaded with tolerance yeast. Although it will be costly in terms of both time and economy in order to overcome the transition process quickly, it is the most suitable option that is most likely to be widely accepted by the society is the option of collection in the shelter.
